

Turek, Józef

"Nowe drogi poznania fizycznego a filozofia", Max Planck, Warszawa 2004 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 49/3-4, 231-234

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Max P l a n c k : *Nowe drogi poznania fizycznego a filozofia*. Wybrał, przedmową i przypisami opatrzył Stanisław B u t r y n . Przełożył Kazimierz N a p i ó r k o w s k i . Warszawa 2004 Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, s. L+324).

W metafizycznych dyskusjach nad koncepcją filozofii znaczące miejsce zajmuje postulat uprawiania jej w ścisłych związkach z naukami szczegółowymi. W świetle ogromnych osiągnięć poznawczych, zwłaszcza nauk przyrodniczych, wydaje się to rzeczą oczywistą i zrozumiałą. W wielu bowiem przypadkach osiągnięcia te stanowią ważny czynnik inspirujący i implikujący wiele interesujących kwestii filozoficznych.

Uznając zatem ważność i poznawczą wartość filozofii uprawianej w powiązaniu z naukami, należy podkreślić w tym kontekście widoczną przydatność znajomości poglądów i stanowisk wielu tzw. filozofujących uczonych. Uprawiając bowiem swoje własne dziedziny naukowe i uzyskując w nich znaczące osiągnięcia, uczeni ci podejmowali również nieraz bardzo interesującą i przedmiotowo ważną problematykę filozoficzną, która była bądź implikowana przez naukę, bądź przez tę naukę zakładana.

Dostęp do tej filozofii jest dla czytelnika polskiego często bardzo utrudniony zarówno ze względu na znaczne rozproszenie publikacji nawet tego samego autora po różnych, nieraz mało znanych czasopismach czy wydaniach zbiorowych, jak i wskutek kwestii językowych. Nie tylko większość tej literatury pisana jest w językach obcych ale również odwołuje się ona do ścisłej, technicznej terminologii zarówno naukowej, jak i filozoficznej. W wielu przypadkach wszystko to wręcz uniemożliwia swobodne korzystanie z tej literatury i w konsekwencji prowadzi do wzrostu zapotrzebowań na zbiorowe wydania tłumaczeń tych pism. Przykładem takich wydań mogą tu być różne serie publikujące np. w języku angielskim¹, czy rosyjskim² prace poszczególnych autorów, bądź też istotne dla rozwoju nauki a trudno dostępne w praktyce artykuły z określonej dziedziny wiedzy.

W polskiej literaturze filozoficznej odczuwany jest wyraźny brak takich wydań przynajmniej najbardziej znanych uczonych, którzy w kontekście swoich osiągnięć naukowych dokonywali nieraz bardzo znaczących i interesujących refleksji filozoficznych. Brak ten jest tym bardziej widoczny, że wydania takie wymagają fachowych tłumaczeń powiązanych z wysoką kulturą filozoficzną.

Dobrze się więc stało, że podjęta przed pięcioma laty przez Stanisława Butryna z Instytutu Filozofii i Socjologii PAN próba wypełnienia istniejącej w tym zakresie luki jest dalej kontynuowana. Po opublikowaniu w 1999 r. *Pism filozoficznych* Alberta Einsteina otrzymujemy tym razem podobny zbiór prac innego znanego fizyka niemieckiego, jakim był Max Planck. Uwzględniając rolę i znaczenie, jakie uczony ten odegrał w rozwoju nowożytnej fizyki, a także bogatą spuściznę filozoficzną wyrosłą głównie z refleksji nad uprawianą przez niego nauką należy powiedzieć, że wybór autora jest w pełni zasadny. Przede wszystkim, jak stwierdza S. Butryn, wiele rozważanych przez M. Plancka zagadnień filozoficznych jest wciąż aktualnych i ważnych dla współczesnych dyskusji epistemologicznych i metodologicznych. Ponadto Planck jest szczególnie dobitnym przykładem myśliciela nie tylko starającego się uprawiać swoją filozofię w ścisłych związkach z nauką, z treściami jej podstawowych teorii i ujawnionymi faktami, ale stara się to czynić ze spełnieniem wszelkich kanonów dobrego filozofowania odznaczającego się jasnością, logiką i precyzją wywodów. Wreszcie, należy przyznać, że filozoficzne prace niemieckiego fizyka są w Polsce prawie całkowicie nieznanne. Trudno bowiem za przejaw takiej znajomości uznać niewielki ich zbiór opublikowany przed ponad trzydziestoma laty pod wspólnym tytułem *Jedność fizycznego obrazu świata*³, zwłaszcza że zbiór ten pomija prawie całkowicie problematykę związaną z teorią kwantów⁴.

Omawiana publikacja jest finalizacją opracowanego przez S. Butryna programu badawczego, a konieczne do jej realizacji środki finansowe zostały uzyskane w ramach XIX Konkursu Grantów Komitetu Badań Naukowych⁵. Podobnie jak w przypadku pierwszego grantu dotyczącego filozoficznych pism Einsteina, tak i tym razem wyboru prac twórcy teorii kwantów dokonał autor całego przedsięwzięcia, a ich tłumaczenia z języka niemieckiego Kazimierz Napiórkowski. Omawiana publikacja obejmuje 320 stron pism M. Plancka, 41 stron *Przedmowy* i 3 strony *Słowa wstępnego* napisanych przez S. Butryna, 4 strony indeksu osobowego (bez nazwisk wydawców) sporządzonego przez Marię i Kazimierza Napiórkowskich oraz 2 strony spisu treści. Całość została wydana bardzo starannie zarówno gdy chodzi o szatę graficzną, jak i merytoryczne opracowanie.

Przedmowa w zamierzeniu jej autora ma stanowić pewne wprowadzenie, wyjaśnienie i komentarz do filozoficznych poglądów niemieckiego fizyka. Nie jest to jednak całościowa i systematyczna prezentacja tych poglądów, lecz skoncentrowanie się głównie na szeroko rozumianym kontekście filozoficznym, w jakim, zdaniem jej twórcy, jest osadzona teoria kwantów. Kolejno więc przedstawione zostało fizykalne i filozoficzne tło, z jakiego wyrosła ta teoria, szerokie uwarunkowania filozoficzne odniesień Plancka do mechaniki kwantowej, kopenhaska interpretacja tej mechaniki wraz z planckowskim ustosunkowaniem się do niej oraz ocena zarówno tego stanowiska, jak i kopenhaskiej interpretacji z punktu widzenia współczesnej fizyki i filozofii.

Natomiast druga część omawianej publikacji zawiera w sumie 26 jego prac obejmujących łącznie 320 stron, z których największy artykuł liczy 23 strony, a najmniejszy jedynie 3. Prace te zostały zestawione przez autora całego przedsięwzięcia w czterech grupach tematycznych tworzących cztery oddzielne rozdziały prezentowanej publikacji. Pierwszy z nich obejmuje prace Plancka dotyczące teorii kwantów, w tym dwie podstawowe z tego zakresu. Mniej zatem jest w nim problematyki filozoficznej, a jego znajomość nie jest konieczna, zdaniem S. Butryna, do zrozumienia filozoficznych poglądów niemieckiego fizyka. Z pewnością jednak znajomość ta może to rozumienie pogłębić i ukazać w nowym świetle.

Pozostałe trzy rozdziały zawierają już głównie filozoficzne prace twórcy teorii kwantów. Najobszerniejszym z nich jest rozdział drugi obejmujący 9 artykułów o łącznej liczbie 126 stron. Wszystkie te artykuły ukazują różne aspekty i elementy obrazu świata, do jakiego, zdaniem M. Plancka, doprowadziła nowa fizyka. Również 9 artykułów zawiera trzeci rozdział obejmując 108 stron i koncentrując swoją uwagę na szeroko rozumianej epistemologicznej i metodologicznej problematyce ówczesnej fizyki. Wreszcie rozdział czwarty grupuje te prace twórcy teorii kwantów, w których podejmuje on problematykę relacji nauki do zagadnienia wolności woli i religii. Jest charakterystyczne, że problematyka ta staje się przedmiotem nie tylko zainteresowań ale i szerszych analiz ze strony fizyka tej klasy, co Max Planck.

Jak zawsze przy dokonywaniu każdego wyboru powstaje i tym razem pytanie o kompletność i zupełność przedstawionego w omawianej publikacji zestawu filozoficznych prac twórcy teorii kwantów. Z całym przekonaniem należy stwierdzić, że uwzględnione zostały wszystkie podstawowe jego publikacje w tym zakresie, nawet te, które tylko w ograniczonym wymiarze podejmują problematykę filozoficzną. Nie oznacza to jednak, że nie istnieją inne jeszcze prace niemieckiego fizyka, które nie zawierałyby bezpośrednich lub pośrednich odniesień filozoficznych. Mam tu na myśli np. Autobiografię uczonego, czy szereg jego okolicznościowych wypowiedzi, w tym odnoszących się głównie do znanych fizyków. Niemniej opublikowany zestaw filozoficznych prac M. Plancka jest w pełni wystarczającym źródłem do wyczerpującego zapoznania się z jego filozofią.

Z tej racji omawiana publikacja stanowi bardzo cenną pozycję źródłową dla wszystkich zainteresowanych filozoficzną problematyką twórcy teorii kwantów. Należy również przypuszczać, że przyczyni się ona do spopularyzowania znajomości tej problematyki wśród polskich czytelników. Jest to o tyle ważne, że Max Planck zaznaczył swój wyraźny udział zarówno w krytyce machowskiego pozytywizmu, jak i w dyskusjach nad prawami przyrody, determinizmem, indeterminizmem oraz jednością świata badanego przez fizyków. Z wielkim więc uznaniem należy przyjąć omawianą publikację, życząc równocześnie całemu zespołowi redakcyjnemu by nie tylko chciał ale i mógł kontynuować dalsze tego rodzaju wydania. Lista filozofujących fizyków czekających na podobną publikację, nawet tylko kręgu języka niemiecko, jest ciągle jeszcze długa.

Przypisy

¹ Por. np. A. Einstein: *The World as I see it*. London 1935; J. H. Weaver (ed.): *The World of Physics. A Small Library of the Literature of Physics from Antiquity to the Present*, vol. I–III. New York 1987 Simon and Schuster; R. Hahn (ed.): *Classics in the History and Philosophy of Science*, vol. I–VII. New York, Philadelphia, London, Paris, Tokio, Melbourne, Montrux 1989 Gordon and Breach Science Publishers; B. Bertotti, R. Balbinot, S. Borgia, A. Messina (eds): *Modern Cosmology in Retrospect*. Cambridge 1990;

² Por. np.: I. E. Tamm, J. A. Smorodinskij, B. G. Kuzniecowa (red.): *Albert Ejsztejn. Sobranije naucznych trudow*. Moskwa 1965–1967; R. Ch. Diełokarow (red.): *Ejnsztejn i filozofskie problemy fizyki XX wieka*. Moskwa 1979.

³ M. Planck: *Jedność fizycznego obrazu świata*. Warszawa 1970

⁴ S. Butryn: *Słowo wstępne*, [w:] S. Butryn (red.): *M. Planck. Nowe drogi poznania fizycznego a filozofia*. Warszawa 2004 Wydawnictwo IFiS PAN, s. VIII.

⁵ Por. „Principia” 2000 Nr 25, s. 9.

Józef Turek
Katolicki Uniwersytet
Lubelski

Śląska republika uczonych. Schlesische Gelehrtenrepublik. Slezká vědecká obec. Vol. 1. Red. Marek Hałub i Anna Mańko-Matysiak. Wrocław 2004 Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, s. 766 + 1 nlb.

Ten pokazny, w zamierzeniu trójjęzyczny, tom ukazał się dzięki poparciu Polsko-Niemieckiego Towarzystwa Uniwersytetu Wrocławskiego i Fundacji Luisy Eylmann, stanowiąc początek serii, której poszczególne woluminy będą ukazywać się co dwa lata. Mają one zwierać rozprawy autorów trzech kulturowych kręgów: polskiego, niemieckiego i czeskiego, bowiem nauka na Śląsku kształtowała się pod wpływem tych właśnie nacji. Jednak pierwszy tom nie w pełni odpowiada temu programowi. Zabrakło w nim tekstów w języku czeskim; pojawia się on jedynie w streszczeniach narracji polskich bądź niemieckich. W relacjach liczbowych polskie i niemieckie wersje przedstawiają się następująco: w polskiej jest ich 14, w niemieckiej 23, razem 37. Na ten stosunek wpłynęło także to, iż kilku autorów polskich ogłosiło swe szkice w języku niemieckim. Niezależnie od tych proporcji rzeczą nieodzowną w tomach następnych jest uwzględnienie dysertacji badaczy czeskich, ukazanie wkładu w rozwój nauki na Śląsku także sąsiadów zza południowej granicy i to, jak głosi redakcyjna zasada, w języku czeskim.